

TAKVİM-İ TATAR MA‘A-ACEM’ ÜZERİNE BİR DİL İNCELEMESİ

Seyfullah TÜRKMEN*

Özet: *Takvîm-i Tatar ma‘a-Acem* 6 varaktan oluşan risaledir. Risale 12 hayvanlı Türk takvimi konusunda kaleme alınmıştır. Bu risalenin bir Kıpçak lehçesinden aktarıldığını düşünmekteyiz. Bu çalışmada adı geçen risalenin dili üzerinde bir inceleme yapıp nüshanın çevriyazılı metni ve tıpkıbasımını verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: 12 Hayvanlı Türk Takvimi, metin, inceleme, aktarma

A Linguistic Study On Takvîm-i Tatar Ma‘a-Acem

Abstract: *Takvîm-i Tatar ma‘a-Acem* is a booklet consisting of six leaves. The booklet was written about The Twelve-Animal Turkish Calendar. We think that this booklet was translated from a Kipchak dialect. In this study, an analysis on the language of the related booklet will be done and the transcribed text and the facsimiled copy of it will be given.

Keywords: The Twelve-Animal Turkish Calendar, text, analysis, translation.

0. Giriş

Üzerinde durduğumuz “Takvîm-i Tatar Ma‘a-Acem” adlı risale Mustafa Balcı tarafından *metin* ve *tıpkıbasım* hâlinde yayımlanmıştır (Balcı 2010). Balcı, makalesinin başlarında şu bilgileri vermektedir: “*Şair ve kitap dostu Mehmet AYCI’nın şahsî kitaplığında bulunan bir yazmada üç risale bulunmaktadır. 73 varaklık kitabın 1b-38a yaprakları arasında “Birgili Mehmed Çelebi¹ Risalesi”, 38b-68a yaprakları arasında “Baytar-nâme”, 68b-73b yaprakları arasında ise “Takvîm-i Tatar ma‘a-Acem” adlı risaleler bulunmaktadır. Metnini sunduğumuz “Takvîm-i Tatar ma‘a-Acem” adlı risale Türkçe nesih hatla 210 X 145 mm boyutunda filigranlı kâğıda, 140 X 70 mm yazı alanı boyutunda 15 satırlı ve söz konusu cildin 68b-73b yaprakları arasındaki 6 yaprakta, siyah mürekkeple istinsah edilmiştir. Yazmada az miktarda da olsa zaman zaman kırmızı mürekkep kullanıldığı vakidir. İncelediğimiz metinde sadece yıl adlarının kırmızı mürekkeple yazıldığı görülmektedir. Eser yeşil meşin kaplı bir cilttedir. Sayfa altlarında takip kelimesi mevcuttur.” (Balcı 2010).*

Bu çalışma, Balcı’nın *metin* ve *tıpkıbasım* olarak yayımladığı makaleden yararlanarak hazırlanmıştır. “Takvîm-i Tatar ma‘a-Acem” adlı risale, on iki hayvanlı Türk takvimi hakkında bilgi veren adlı bir metindir. On iki hayvanlı Türk takvimi

* Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi.

¹ Birgili Mehmed Efendi (1523- 1573)

hakkında bugüne kadar Türkçede ortaya konmuş en kapsamlı çalışma Osman Turan'ın "Oniki Hayvanlı Türk Takvimi" adlı eseridir (Turan 2004). Araştırıldığında bu konuda daha birçok çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda konunun farklı yönlerine dikkat çekilmektedir. Buradaki asıl amacımız On İki Hayvanlı Türk Takvimi konusunda bilgi vermek olmadığı için konuyla ilgili yapılan bütün çalışmalara yer vermeyeceğiz. Önemli gördüğümüz birkaç çalışma ve kaynağa temas edip asıl konumuza geçmek istiyoruz.

Divânü Lugâti't-Türk'te takvim hakkında zengin bilgiler verilmektedir: "Türklerin on iki yılından biri. Bu şöyle olmuştur: Türkler on iki çeşit hayvanın adını alarak on iki yıla ad olarak vermişler; çocukların yaşlarını, savaş tarihlerini ve başka şeyleri hep bu yılların dönmesi ile hesap ederler. Bunun kökü şöyle olmuştur:

Türk hakanlarından birisi, kendisinden birkaç yıl önce olmuş bir savaşı öğrenmek istemiş, o savaşın yapıldığı yılda yanılmışlar; onun üzerine, bu iş için Hakan ulusıyla geniş (müşavere) yapar ve kurultayda "biz bu tarihte nasıl yanıldıksa bizden sonra gelecek olanlar da yanılacaklardır; öyle ise, biz şimdi göğün on iki burcu ve on iki ay sayısınca her yıla birer ad koyalım; sağışlarımızı bu yılların geçmesiyle anlıyalım; bu, aramızda unutulmaz bir andaç olarak kalsın" dedi. Ulus, Hakanın bu önerisini onayladı.

Bunun üzerine Hakan ava çıkar; yaban hayvanlarını 'İlisu'ya doğru sürsünler" diye emreder. Bu, büyük bir ırmaktır. Halk bu hayvanları sıkıştırarak suya doğru sürer. Bu hayvanlardan avlarlar, birtakım hayvanlar suya atılırlar; on ikisi suyu geçer; her geçen hayvanın adı bir yıla ad olarak takılır.

Bu hayvanlardan birincisi "sıçgan=sıçan" imiş. İlk önce geçen bu hayvan olduğundan yılın başı bu adla anılmış ve "sıçgan yılı" denilmiş; bundan sonra sırasıyla geçen hayvanların adları yıllara verilmiş:

*ud yılı: Öküz yılı
pars yılı: Pars yılı
tavışgan yılı: Tavşan yılı
nek yılı: Timsah yılı
yılan yılı: Yılan yılı
yund yılı: At yılı
koy yılı: Koyun yılı
biçin yılı: Maymun yılı
takagu yılı: Tavuk yılı
it yılı: Köpek yılı
tonğuz yılı: Domuz yılı*

Sayı tonğuz yılına varınca dönülerek yine "sıçgan yılı"ndan başlar. Kaşgarlı Mahmut der ki: Biz şu kitabı yazdığımızda dört yüz altmış altı (466) senesinin

Muharrem ayı idi, yılan yılı girmişti. Bu yıl geçip de 467 yılı olunca “yund yılı” girecekti. Hesap sana gösterdiğim üzere olacaktır.

Türkler bu yılların her birinde bir hikmet var sanarak onunla fal tutarlar, uğur sayarlar; söz gelimi: Ud yılı geldiğinde savaş çoğalmış; çünkü öküzler birbirleriyle vuruşurlar, tos yaparlar. Takagu yılında yiyecek çok olur, ancak insanlar arasında karışıklık çıkarmış; çünkü tavuğun yiyeceği danedir; daneyi bulabilmek için çöpleri, kırıntıları birbirine karıştırır. Timsah yılı girdiğinde yağmur çok yağar, bolluk olurmuş; çünkü timsah suda yaşar. Domuz yılı girince kar ve soğuk çok olur, kargaşalık çıkarmış. Böylece Türkler her yıl bir şey olacağına inanırlar. Türklerde haftanın yedi gününün adı yoktur. Çünkü hafta denilen şey İslamıktan sonra bilinmiştir.

Ayların adlarına gelince: Şehirlerde Arapça ad kullanılır. Göçebe olan ve Müslüman bulunmayan Türkler, yılı dört ayrıma bölerek ad verirler. Her üç ayın bir adı vardır. Yılın geçmesi bununla bilinir:Yeniğün (Nevruz)den sonra ilkbahara oğlak ay, sonra uluğ oğlak ay derler; çünkü bu ikinci parçada oğlak büyür. Bundan sonra uluğ ay denir; çünkü bu parça yaz ortasıdır; yer yüzünde nimet bolarır, hayvanlar büyür, süt çoğalır; başkası da böyledir. Az kullanıldığı için öbür adı söyleyemiyorum, sen anla.” (Atalay 1998: 344-348).

Erzurumlu İbrahim Hakkı da *Marifet-nâme* adlı eserinde On İki Hayvanlı Türk Takvimi ile ilgili bilgiler vermektedir. Eserde on iki hayvanın adıyla anılan yılların özellikleri manzum olarak anlatılmaktadır (Erzurumlu İbrahim Hakkı 1981: 207-212).

Şeref Boyraz’ın On İki Hayvanlı Türk Takvimi ile ilgili metinlere kehanet açısından baktığı yazısı bu konuda yapılmış en güzel ve hacimli çalışmalardan biridir. Boyraz, ulaşabildiği metinleri de makalesine eklemiştir. Boyraz, On İki Hayvanlı Türk Takvimi ile ilgili metinlerde manzum, mensur, usulün hep aynı olduğunu belirterek söz konusu bilgilerin her dönem ve her insan için kullanılabilecek genel hükümler olduğundan söz eder. Bu tür metinlerde önce yılın neler getireceği belirtilir, ardından bu yılda doğacak çocukların nasıl bir yapıya ve geleceğe sahip olacağı konusunda bilgi verilir. Yağış, sıcaklık, kuraklık, soğukluk gibi konular açısından bu yılın mevsimleri ele alınıp yetiştirilen ürünlerinin azlığı-çokluğu, ucuzluk, pahalılık, salgın hastalıklar, savaşlar, yöneticilerin halka karşı tutumu, ölüm ve hastalık durumlarına değinilir (Poyraz 2010).

1. Takvîm-i Tatar Ma‘a-Acem

Takvîm-i Tatar ma‘a-Acem adlı risalenin Kıpçakça bir kaynaktan aktarıldığı hem eserin adından hem de metinde geçen bazı Kıpçakça unsurlardan anlaşılmaktadır. Eserin yazarı ve tarihi hakkında bilgimiz yoktur. Eserde kaynak dil olarak Moğolca gösterilmektedir. Tatarca ile Moğolcanın kastedildiği anlaşılıyor. Zira eserin adında *Tatar* geçmekte metin içinde ise “*moğolcadan*” tabiri geçmektedir (Balcı 2010). Ayrıca tercüme edilen eserin adını da vermektedir: “fağır dahı bu kitâbı muğal dilinden *‘Aynü’l-Hayât* adlı kitâbı türkîye tercüme itdüm”.

Metinde kullanılan dil, Eski Anadolu Türkçesi özellikleri göstermektedir. Kıpçakçadan aktarılmış bir metin olması sebebiyle metinde Kıpçakça kelimelerin de yer alması dikkat çekicidir. Metinde *bolğay, ola* yapısının birlikte kullanılması buna güzel bir örnektir. Metinde Kıpçakçadan Eski Anadolu Türkçesine katılmış olan yapı ve kelimeler üzerinde durmak istiyoruz.

Metinde dikkatimizi çeken dil özellikleri ve söz varlığını üç grupta incelemek istiyoruz: *aktarma metinde görülen dil katışımı, insan karakteriyle ilgili kelimeler, hastalıkla ilgili kelimeler.*

1.1. Aktarma Metinde Görülen Dil Katışımı

Oğuz Türklerinin anlaşma dili olan Eski Anadolu Türkçesinin boylara göre farklılık gösteren dil alanlarından oluştuğu, kelimelerin ses, yapı, anlam bakımından değişkenlik gösterdiği bilinmektedir. Uğurlu, bu durumunun bir olumsuzluk ve eksiklik olmadığını hatta anlaşmada kolaylıklar sağladığını ifade etmektedir. O, bu durumu “*Bir başka deyişle hangi bölge veya boydan olursa olsun bir Oğuz asker, misafir, komşu veya gelin olarak diğer bir farklı bölge veya boydan bir Oğuzla bir araya geldiğinde, bu değişkenler sayesinde anlaşma güçlüğü çekmiyordu. Yani, bir Oğuz duruma göre meselâ “çok” kelimesini çok, çoğ, köp, delim, iğen şeklinde kullanabilir veya en azından duyduğunda anlayabilirdi.*” (Uğurlu 2011; 130) sözleriyle dile getirmiştir.

Kıpçak Türkçesi ile Eski Anadolu Türkçesinin hem ses ve şekil bilgisi açısından hem de söz varlığı açısından bazı farklar taşıdığı bilinmektedir. Üzerinde durduğumuz “Takvîm-i Tatar ma‘a-Acem” adlı metinde hem Kıpçak hem de Oğuz Türkçesine ait özelliklerin olduğu görülmektedir. Bunun sebebi, metnin Kıpçak Türkçesinden Eski Anadolu Türkçesine aktarılmış olmasıdır. Aktarma sırasında aktarıcı kaynak metne çok bağlı kalmış ve hedef metinde bulunmayan kelime ve gramer yapılarını kullanmıştır. Bu durum bir aktarma sorunu olarak ele alınmakta ve *aslını koruma* başlığı altında ele alınmaktadır (Karadoğan 2004). Böylece ortaya karışık dilli bir eser görüntüsü çıkmıştır. Aynı anlama gelen üç farklı kelimenin aynı metinde kullanılması çok nadir karşılaşılan bir durumdur.

Bu konuda Gerhard Doerfer’in türettiği iki terimden bahsetmek gereklidir: *sprachmischung* (“dil karışımı”) ve *sprachmengung* (“dil katışımı”) (Uğurlu 1999; 12’deki dipnot). Bunlar için Türkçede *dil karışımı* ve *dil katışımı* terimleri kullanılmaktadır (Uğurlu 1999; 11-12). *Dil karışımı* ile anlatılan dil etkileşimi, iki farklı dil veya lehçenin birbirinden karşılıklı olarak bazı unsurları alması ve bunları standart bir şekle getirmesidir. Bu durumda bütün dil kullanıcıları aynı biçimde konuşmaktadır. *Dil katışımı* ise sadece kişilerin dilindeki farklı kullanımlardır. Bireylerin bir dilden aldıkları özellikleri başka bir dile katmalarını anlatmaktadır.

Üzerinde durduğumuz “Takvîm-i Tatar ma‘a-Acem” adlı metinde dil katışımı örnekleri görülmektedir. Kıpçak Türkçesinden Eski Anadolu Türkçesine yapılan aktarma sırasında aktarıcı her iki lehçedeki unsurları birbirine katmıştır.

Kıpçak Türkçesinden gelen etkileri birkaç grupta değerlendirmek mümkündür:

1.1.1. Farklı ses özellikleri kullanma:

Metinde *bol-*, *aluğlı*, *ağrıglı* gibi biçimlerin kullanılması Eski Anadolu Türkçesi dönemi için oldukça ilginçtir. Aynı metinde *bol-* yanında *ol-* biçiminin de kullanıldığına dikkat çekmek gerekir. *Bol-* biçimi kaynak metinden gelen bir katışım örneğidir. “Yağmur köp yağar ve ekin tarı üküş **bolğay** ucuzluk **bolur** dağı ekin tarı azrak **bolğay**.” cümlesinde üç kez *bol-* kullanılması oldukça dikkat çekicidir.

Ayrıca “bu yılda kız oğlan çok toğsa **aluğlı ağrıglı** ola dimişler” cümlesinde geçen *aluğlı*, *ağrıglı* biçimlerindeki ikinci /g/ sesinin düşmesi beklenirdi. Bu kullanım biçimleri kaynak metinden hedef metne katılmıştır.

1.1.2. Farklı gramer biçimi kullanma:

“Yağmur **köp** yağar ve ekin tarı **üküş** bolğay ucuzluk bolur dağı ekin tarı azrak bolğay.” cümlesinde görüldüğü üzere Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde kullanılmayan *-gAy* ekinin bu metinde kullanılması da dil katışımı sebebiyle mümkün olmuştur.

1.1.3. Farklı Kelime Kullanma:

Tarihî ve Yaşayan Türk Lehçeleri, kelime kullanımı bakımından da farklı özellikler göstermektedir. Aynı anlama gelen farklı kelimeler kullanımı Türk lehçelerinin temel farklarından biridir. Bu açıdan bakıldığında üzerinde durduğumuz metinde *köp*, *üküş*, *çok* gibi farklı kelimelerin aynı metinde kullanılması da dikkat çekicidir. Bu durum da dil katışımına işaret etmektedir.

“Yağmur **köp** yağar ve ekin tarı **üküş** bolğay ucuzluk bolur” ve “güz günlerinde yağmur çok ve yılki kara **çok** ola dimişler” cümlelerinde **köp** /**üküş** / **çok** kelimelerinin birlikte kullanıldığını görüyoruz. Burada *çok* kelimesinin Eski Anadolu Türkçesine *köp* ve *üküş* kelimelerinin de kaynak metin olan Kıpçakçaya ait olduğu düşünülebilir.

“**Koy** ve tavar çok olur” cümlesinde ise **koyun** kelimesi yerine **koy** biçiminin kullanılması, “**yiğü içgü** az olur” cümlesindeki **yiğü** ve **içgü** kelimeleri, “bu yıl kıtı düşmenli ve kīnli yıldur ve dağı kış kıtı olup **uruş tokuš** çok olur” cümlesinde görülen **uruş tokuš** kelimeleri ve “bāzār narhı **kız** olur” cümlesinde kullanılan **kız** kelimesi dil katışımını göstermektedir.

1.2. İnsan Karakteriyle İlgili Kelimeler

Metinde insan karakteriyle ilgili birçok kelime kullanıldığını görüyoruz. Bu tür kelimelerin çokluğu oldukça dikkat çekicidir. Bu kelimeler daha çok *insanın davranışı*, *konuşması*, *bilgisi*, *cesareti*, *hüneri*, *diğer insanlarla ilişkisi*, *talihi*, *fiziki*, *ruhi*, *ahlaki*

özellikleri ile ilgilidir. Bu tür kelimeleri bu açıdan bir tasnife tabi tutarak sıralamak istiyoruz. Bu kelimeler metinde de italik olarak gösterilmiştir.

1.2.1. Konuşma ve Verdiği Söze Riayet Açısından

ağır sözlü “ağır sözlü, kırıcı”
ahdi bozuk “sözünde durmayan”
az sözlü “az konuşan”
çok sözlü “çok konuşan”
katı sözlü “kırıcı, sert”
ķavli bütün “doğru sözlü”
söz dinlemeyici “söz dinlemeyen, öğüt almayan”
sözünde menfa‘at olmayan “sözünde fayda olmayan”
sözüne i‘timād olunmaz “sözünde durmaz”
sözüne ve kavline i‘timād olmayan “konuşması güven vermeyen”
söz uğrılrayıcı “gizli gizli söz dinleyen, dedikoducu”
yalancı “yalancı”

1.2.2. Bilgi Açısından

ākīl “bilgili”
ālīm “bilgili”
bildügi kendüye fāyide itmeyen “bilgisini uygun biçimde kullanamayan”
çok bilici “çok bilgili”
bilgili “bilgili”
dānā “bilgili”
zīrek “akıllı”

1.2.3. Talih, Baht Açısından

bedbaht “talihsiz”
elī tar “fakir, az kazanan”
rūz geṇ “nasibi bol”
rūzsuz “nasipsiz”

1.2.4. Fizikî, Ruhî ve Ahlakî Durum Açısından

cihān bozucu “fitneci”
eyü ḥūlu “iyi huylu”
fī‘li yavuz “kötü işler yapan”
görlü yüzlü “güzel, parlak yüzlü”
gūnıcı “kıskanç”
ḥaramzāde “haram yiyen, ahlaksız”
hemīşe gūşşalu “sürekli endişeli, kötümser”
her nesnede evici “aceleci, çok hareketli”
ḥürmetlü “saygılı”

iki yüzlü “iki yüzlü, yalancı”
kāhil “tembel, gayretsiz, ağır”
kendü işinde eyü olmaya “kendine faydası olmayan”
köp fi‘lli “çok hareketli”
öz ve yalğuzlığı sever “içine kapanık”
yaman huylu “kötü huylu”
yaman içli “kötü kalpli”
yaman işde yürüyen “(kadın için) fahişe ”
yaman işli “kötü işler yapan”
katı göñüllü “katı kalpli”
yaman şab “kötü tabiatlı”
kāmil “olgun”

1.2.5. Hünere, Yetenek ve Cesaret Açısından

alp “cesaretli, yiğit”
bahadır “yiğit, cesaretli”
yaman kuvvetli “kuvvetini kötüye kullanan”
yüreklü “yiğit, cesaretli”
hünere çok “maharetli”

1.2.6. Diğer İnsanlarla İlişkisi Açısından

gayrı kişiler işinde eyü ola “başkalarına faydası çok olan”
halk arasında sevgülü “halk tarafından sevilen”
halkdan kendüyi ‘ākil ve dānā şanan “insanları kendinden daha bilgili gören”
hayrsuz “hayırsız, bencil”
hürmetlü “saygılı”
halka menfa‘ati değer “insanlara faydalı olan”
kendüye hayrı az ola “kendisine faydası az olan”
kişileri kollayıcı “insanları koruyan”
maşhara “soyтары; ahlaksız”
mihribān “sevilen, beğenilen”
sevgülü “sevilen, beğenilen”
uluya ve kiçiye eyü şancı “büyüğe ve küçüğe karşı iyilik düşünen”
tarancı “dağıtıcı, insanları uzaklaştıran”
vefālu “vefali”

1.3. Hastalıkla İlgili Terimler

Metinde hastalıkla ilgili terimlerin de yer aldığı görülmektedir. Bunlar bu devirde çok görülen ve insanların iyi bildiği hastalıklara işaret eden terimler olmalıdır. Bu tür kelimeler şunlardır:

ağrı “ağrı”

ağrıǵlı “ağrısı olan”
aqlı eksük “saf, bön”
aluǵlı “saf; akli eksik”
baş ağrısı “baş ağrısı”
marazlı “hasta”
ömri kışa “az yaşayan”
sersem “sersem hastası olan”
vebā “veba”
zahmetli “hasta”

2. Sonuç

“Takvîm-i Tatar ma‘a-Acem” adlı metin, kültür ve dil tarihi açısından önemli özellikler göstermektedir. Metin, tarihî Türk lehçeleri arasında yapılan aktarma ve etkileşimler açısından da bize ışık tutmaktadır. Metinden hareketle Kıpçak Türkçesinden Eski Anadolu Türkçesine yapılan aktarma sırasında ortaya çıkan dil etkileşimlerine dikkat çekilmiştir.

Metinde *insanın davranışı, konuşması, bilgisi, cesareti, hüneri, diğer insanlarla ilişkisi, talihi, fiziki, ruhi, ahlakî özellikleri* ile ilgili dikkat çeken söz varlığı ve bu devirde çok görülen *hastalıklara işaret eden terimler* de ele alınmıştır.

(METİN)²

TAKVİM-İ TATAR MA‘A- ‘ACEM

{68b} [1] ma‘lûm ola kim bu on iki yılı ‘acem uluları [2] tecrübe kılub çıkarup durdılar anuñ gibi kim [3] muğaliler birle mekkiler ol gün içinde çok [4] yaşayup uzun ‘ömr sürerlerdi anuñ bu baķış [5] birle muķbil dutup saķlardı kim ‘acem haddinden [6] çin ü mâçin’e varınca bunı olardan mirâş [7] olurdı ve hem degme işe bu sağış birle i‘timâd [8] iderlerdi zirâ bilürlerdi kim ol yıl içinde [9] tarlık mı olur veya gençlik mi olur fitne mi olur [10] emînlik mi olur bunuñ sağış birle bilürlerdi [11] ve daķı bu ‘ilmi dānyāl peygamber ‘aleyhi’s-selām te’lif [12] itmişdür dirler ve ba‘zılar eydürler ki ehl-i fāris [13] bu on iki yılı on iki burc hükmine bağlayup dururlar [14] ve hem on iki yılı hayvānāta kısmet itmişler ol {69a} [1] hayvānātuñ adları bunlardur ki zikr olunur [2] **şıçan - sığır - pars - tavşan** [3] **timsah - yılan - koy - meçin - at** [4] **tavuk - it - toņuz** yıl başı [5] sığan birle hemān pes bu on iki yılı hayvānātuñ [6] ‘adli ve tabi‘ati ve hūyı cihetinden çıkarup dururlar [7] ve daķı anuñ gibi kılip dururlar kim bir kimesneden su‘āl [8] ider olsalar kaç yaşındasın ol eyitse kim benüm [9] yılum sığan yılı ve yāhūd toņuz yılıdur her kaņgısın [10] eydürse bu sā‘at içinde anuñ kaç yaşında idügin [11] bilse olur eyle kim hiç ĥatā itmez ve daķı bu ĥesābuñ [12] yılı başı āzerüñ ilk günidür ya‘nī martuñ ilk günü [13] dūr dimek olur ve daķı bu yıllaruñ başı sığan āhiri [14] toņuzdur degme neden sa‘d ve naĥş tāli‘in ve mevlüdin bilüp [15] dururlar eger bu dört faşlda kaņgısında oğlan {69b} [1] toņsa ne vechle olur anı bildirür ve bu

² Metin neşri Mustafa Balcı tarafından yayımlanmıştır. Bkz. Balcı, Mustafa (2010), “Bilinmeyen Bir 12 Hayvanlı Takvim Risalesi: Takvîm-i Tatar Ma‘a-Acem”, *Türkbilig*, S. 20: 85-96.

nüşhayı degme [2] bir yerde bulmak mümkün değildür zîrâ gâyet ‘acâyibdür fakır [3] dağı bu kitâbı muğal dilinden ‘aynü’l-hayât adlı kitâbı [4] türkîye tercüme itdüm ki her nesneyi bilmek yahşidur bilmemekden [5] hakımler katında bilmemekligi ehlinden öğrenmekligi ‘ayb [6] görmezler gerçi kim şimdi bilmek hor olur ammâ ‘âkıller [7] katında degildür hikâyet gelübdür sokrat hakım [8] pırliginde şilâşörlük öğrenürdi aña eyitdiler [9] kim utanmazmısın pırligünde bunun gibi nesne öğrenürsin [10] eyitti kim ‘ayb ol vaqt olur kim pır olup hünersiz [11] olam didi hüner bilmek ‘ayb olmaz dedi imdi [12] şâhum biz dağı sällere geldük **sâl-i evvel şıçan** [12] **yıldur** bu on iki burc hükmine anuñ için şıçan [14] dirler ki kavşün burcına varurlar nitekim şıçan yılı [15] gelse yıl başı hoşluk ve emnlik birle geçe ve güzden **{70a}** [1] yağmur *köp* yağar ve ekin tarı *üküş bolğay* ucuzluk [2] *bolur* ve âhiri şovuk *ola* ve sovuğ olduğdan kan dökülüp [3] sulţânlar gâmgîn olalar ve şıçan çok çıqıp evlere [4] ziyân ideler ya’ni uğrı çok *ola* sulţândan cezr [5] kılup ziyâde şakınmak gerek ve eger ol yılun başında [6] oğlan toğsa beğâyet *zirek* olur ve âbirinde toğan [7] oğlan *yalancı iki yüzlü* olur dimişler Allahu ‘alem [8] **ikinci sâl şığır yıldur** bu yılda *baş ağrısı* [9] ve sair *agrı* çok olur dimişler ve dağı her yirde [10] şovuk katı olur dimişler ve efrâfi şovuk urup [11] cihânun deryâ tarafından fitne ve aşüb olup [12] kan döküle ve sulţânlara zahmet *ola* ve güz günlerinde [13] yağmur çok ve yılkı kara *çok* *ola* dimişler ve dağı ol [14] yılun başında toğan oğlan *‘âlim* kopa velkin *bildügi* [15] *kendüye fâyide* itmeye *gayrı kişiler işinde eyü* **{70b}** [1] *kendü işinde eyü olmaya* ve dağı ol yılun ortasında [2] toğan oğlan *görlü yüzlü* *ola* ve âbirinde toğan [3] oğlan *hemşe guşşalu* *ola* ve dağı *hürmetlü* *ola* dimişler [4] Allahu ‘alem **üçüncü pars yıldur** bu yıl katı [5] düşmenli ve kinli yıldur ve dağı kış katı olup [6] *uruş toquş* çok olur ve pâdişâhlar birbirinle [7] hılâf kılup ‘ahdlerin bozalar ve tağ yüzlerinde [8] zelzele *ola* kan *üküş* döküle yine tiz düzele dimişler [9] dağı ekin tarı azrak bolğay ve bu yılun [10] başında toğan oğlan indin *rızsus* *ola* ve eger yılun [11] ortasında veyâ âbirinde toğsa *kâhil* ve *sersem* [12] ve *söz dinlemeyici* *ola* dimişler Allahu ‘alem **dördüncü sâl tavşan** [13] **yıldur** bu yılda ni‘met *köp* bolğay ve [14] lakin ölüm *çok* bolğay ve kış yumşak *bolğay* ammâ [15] yay vaqtinde mağrib tarafında *gönül meşgüllüğü* **{71a}** [1] olur ve meşrik tarafında yaman haberler gele ammâ bu yılun [2] evvelinde oğlan toğsa *her nesnede evici* *ola* ve *bir* [3] *yerde kararlı olmaya* anuñ *sözine* ve *kavline i’timâd* [4] *olmaya* vefâsızlığı için ve dağı âbirinde oğlan [5] toğsa *çok sözlü* ve kimesne anuñ *sözinde* [6] *menf’at bulmaya* ve hem urucı kişilere karışmaz bolğay [7] dimişler vefâsızlığı için vallahu ‘alem **beşinci sâl** [8] **timsâh yıldur** böyle demek olur ol yılda şancış [9] çok olur ve arpa buğday *üküş* *ola* ve sovuğ katı *ola* [10] ve ağaçları şovuk ura dimişler ve dağı bu yılun başında [11] toğan oğlan *haramzâde* ve *bedbaht* *ola* ve ortasında [12] veyâ âbirinde toğsa *yaman huylu* *ola* eger oğlan kız [13] olursa *yaman işde yürüye* ya’ni fâhişe *ola* ve eger [14] erkek olsa *bedbaht* *ola* dimişler imdi ol yıl toğan [15] veleden hayr gelmeye lâ ya‘lemu’l-ğayb illâllâh **altıncı sâl yılan** **{71b}** [1] **yıldur** bu yılda kuraqlık *ola* dimişler ve yemiş az *ola* [2] ve halk içinde *vebâ* *ola* yılan ve çıyan çok *ola* [3] ve dağı bu yıl başında toğan oğlan *yaman tab’* *ola* [4] *agir sözlü* *ola* *çok bilici* ve *az sözlü* ve *kavli bütün* [5] *ola* *öz* ve *yalıuzluğu sever* *ola* ammâ kişiden tâli‘i [6] olmaz ve âbirinde toğan oğlan *katı sözlü* *‘ahdi* [7] *bozuğ* *ola* *sözine i’timâd olunmaya* dimişler vallahu ‘alem [8] **yedinci sâl yılkı yıldur** ya’ni at yıldur türkistanda [9] kan dökülüp fitne kopa ve kış dağı katı *ola* ve yut [10] ya’ni koyunlar kırılı dimişler ve lakin güz ekinleri [11] eyü *ola* ve yazında ululara ölüm vâki‘ *ola* [12] ve dağı bu yılun başında toğan oğlan *bilgili* *ola* [13] ya’ni *‘âkil* ve *dânâ* *ola* halk içinde *kâmil* *ola* [14] ve lakin *zahmetli* ve *marazlı* *ola* ve melikler katında sözi [15] geçe ve *bahadır yürekli* *ola* ve *hüneri çok* *ola* **{72a}** [1] *halk arasında sevgülü* *ola* ve bu yılun ortasında [2] veyâ âbirinde toğan oğlan *yaman huylu* ve *guşşalu* [3] *ola* dimişler vallahu ‘alem **sekizinci sâl koy**

[4] **yıldur** ya'nī koyun yıldur ve kış uzun olur [5] ve ekinlere āfet irişür ve harāmī çok olur ve dağı [6] bu yılun başında toğan oğlan *halkı cem' idüp* [7] *salıcı ola* ve *halk arasında sevgülü* ola ve [8] *eyü hūlu* ola ve hem *rüz geñ* olup *az sözlü* [9] ola ve *uluya ve kiçiye eyü şancı ola* ve *halka* [10] *menfa'ati değer* ola dimişler ortasında toğsa [11] düşmāni çok ola ve kızları üküş ola dimişler [12] ve eđer āhirinde toğsa *aklı eksük* ola ve *ömri dağı* [13] *kışa ola* dimişler Allāhu a'lem **toğuzuncı sāl** [14] **meçn yıldur ya'nī maymūn yıldur** demek olur [15] bu yıl kurağlık olur ve yılkı ölümü ya'nī at ölümü **{72b}** [1] çok olur dimişler ve dağı *koy ve favar* çok olur ve [2] kış dağı katı olur ve ulular cem' olup bir yere hıyānet [3] ideler ve halk arasında *sancı* çok ola ve ra'ıyyete [4] güc deđe kış korhulu ola ve dağı bu yılun başında [5] toğan oğlan *sevgülü* ola ammā *köp fi'li çok* [6] *bilici* ve kişileri kollayıcı ve *sūrī niyyeti yaman ola* ve *söz* [7] *ugrılayıcı mashara ola* dimişler ortasında veya āhirinde [8] toğan oğlan *yaman içli yaman işli günici ola* [9] dimişler vallāhu a'lem **onuncı sāl tavuğ yıldur** [10] bu yılda başsuz gözsüz yıl olur ve dağı uğrı [11] çok olur ve yağmur az yađa ve yiygü içgü az olur ve bāzār [12] narhı kız olur ve hürde yemişler ucuz ola ve kış [13] uzun ola dimişler ve dağı bu yılun başında toğan [14] oğlan *zrek* ola ve *yüzi görklü* ola velakin *kendüye hayrı az ola* ve *eli tar ola* her vechle cem' etdügi **{73a}** [1] degme bir yerde tırmaya zīrā tavuğ ne bulsa boğazından [2] artırmaya dimişler eđer ortasında veya āhirinde toğsa [3] *sevgülü mihribān* ola velikin *günici* ola vallahu a'lem [4] **on birinci sāl it yıldur** bu yılda kurağlık olup [5] yemiş çok ola ve dağı at ve deve ölümü çok ve harāmiler [6] dağı çok ola dimişler eđer bu yılun başında oğlan [7] toğsa *tab'ı yavuz tarancı* ola *boğazlı* ola ve dağı [8] *sözçi* ola eđer ortasında toğsa *alp yürekli* [9] olup *vefālu* ola dimişler Allāhu a'lem **on ikinci sāl toğuz yıldur** bu yılda kız oğlan çok [11] toğsa *aluglı ağrığlı* ola dimişler ve ekinler azrak [12] ola özge ni'metler üküş ola ve kış katı ola ve uzak [13] ola ve dağı melikler arasında hilāf düşe ve güz [14] ni'metleri ba'z yerde kar altında kıla ve halāyık bir yerden [15] bir yere göçeler ve ra'ıyyetlere güc ola bu yılun başında **{73b}** [1] toğan oğlan *yaman kuvvetli* ve *katı göñüllü* ve *cihān bozucu* [2] ola ortasında toğan oğlan *fi'li yavuz hayrsuz* [3] ola *her ne kılsa kendüye kıla halkdan kendüyi* [4] *akıl ve dānā şana* ve āhirinde toğan oğlan *yamān fi'li* [5] ola sefer kılsa ziyāna uğraya velakin *yürekli* ola dimişler vallahu a'lem bi's-şavāb ve ileyhi'l-merci' ve'l-āb.

KAYNAKLAR

- ATALAY, Besim, (1998), *Kaşgarlı Mahmud- Divanü Lugāti't-Türk I-IV*, Ankara: TDK Yay.
- BALCI, Mustafa (2010), "Bilinmeyen Bir 12 Hayvanlı Takvim Risalesi: Takvīm-i Tatar Ma'a-Acem", *Türkbilig*, S. 20: 85-96.
- BOYRAZ, Şeref , (2010) "12 Hayvanlı Türk Takvimi Ve Kehanet", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 3: 148-167.
- ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI (1981), *Mârifetnâme*, İstanbul: Çelik Yay.
- KARADOĞAN, Ahmet (2004), *Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları (Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi Üzerine Bir İnceleme)*, Kırıkkale Üniv. Basılmamış Doktora Tezi, Kırıkkale.
- TURAN, Osman, (2004), *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*, İstanbul: Ötüken Yay.
- UĐURLU, Mustafa, (1999), *Memlūk Türkçesinde Zarf-Fiilli Parçaların Dizimi*, Ankara: TDK Yay.
- UĞURLU, Mustafa (2011), "Oğuzca ve Anadolu Merkezli Oğuz Türkçesi", *Turkish Studies* (Prof. Dr. Güler Gülsevin Armağanı): 123-154.